

ЗАЯВА ВЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА

Воєнному прокуророві
Прикарпатської військової округи

Прошу закласти кримінальну справу про злочин, вчинений капітаном Боечком Мирославом Омельяновичем, ст. слідчим управи КГБ при Раді міністрів УРСР для Львівської області. При веденні попереднього слідства у моїй справі в 1972-73 роках, слідчий Боечко застосував незаконні дії, що мають у собі склад злочину, передбаченого ст. 175 КК УРСР, хоч він, можливо, брав безпосередню участь не в усіх перерахованих мною далі кримінально каранних діях, але як керівник слідчої групи в моїй справі має бути головним винуватцем злочину.

Мене арештовано 12. 1. 1972 р., і я перебував під слідством до 28. 3. 1973 року. Приводом до обвинувачення мене за статтею 62, ч. 1 КК УРСР послужило вилучення в мене низки літературних матеріалів, написання критичних зауваг на книжку іншого автора і моя співучасть у кількох колективних звертаннях до офіційних інстанцій з приводу репресій, чинених органами КГБ. Не вважаючи правильною кваліфікацію своїх дій як злочинних, я від участі в слідстві відмовився. Як відомо, неучасть обвинуваченого у слідстві не становить перешкоди для проведення слідства над діями і передачі справи до суду. Однак, слідчий Боечко, усвідомлюючи ефемерність пред'явленого мені в січні 1972 року обвинувачення і бажаючи розширити його коштом прямої фабрикації частини обвинувачення, застосував незаконні методи з метою примусити мене до участі в слідстві й до фальшивих «визнань».

Були застосовані такі кримінально карані дії: 1) обдурювання-дезінформація про різні обставини, що стосуються моєї справи, у тому фальшива інформація про передбачене звільнення мене; 2) шантаж: загрози арешту моїх знайомих і рідних, зокрема дружини й сестри; 3) арешт рідних й ультимативне узалежнення їх дальшої долі від моєї поведінки на слідстві. Ці заборонені законом дії слідчий Боечко чинив як безпосередньо сам, так і з допомогою підставних осіб.

Головним засобом зловмисно фальшиво інформувати мене на першій стадії слідства Боечко обрав камерного провокатора на ім'я Дубиняк Андрій Петрович. Я перебував у спільній камері з цією особою з 12. 1. до липня 1972 року. Зі слів Дубиняка маю про нього такі відомості:

1944 року народився, місце проживання — селище Брюховичі Львівської міськради, до арешту — виконроб Добромільського відділу «Міжсільгоспбуду» (Львівської області), у 1971 році був заарештований

і засуджений на два роки за зловживання службовим становищем і шахрайство. Згідно з розповідями Дубиняка, до слідчого ізолятора КГБ його перевели 31. 12. 1971 року у зв'язку з арештом на кордоні його знайомого, що перевозив до Польщі золото. Крім того, нібито були заарештовані як розкрадачі колишні співробітники Дубиняка з Добромилля, і ті дали свідчення що компрометують Дубиняка. Спочатку Дубиняка тримали в КГБ як свідка, а в кінці січня 1972 на нього заклали нову справу, пред'явивши обвинувачення за статтями 80, ч. 2, і 86 КК УРСР («порушення правил про валютні операції», «обкрадання держави в особливо великих розмірах»).

У лютому 1972 року Дубиняк, що намагався підтримувати зі мною найліпші стосунки, повідомив мені, як таємницю, що його братові, проректорові інституту в м. Тернополі, за посередництвом знайомого співробітника КГБ підполковника Чорного, пощастило підкупити за 7 тис. карбованців і золотий годинник швейцарського виробу слідчого Усатого, що розслідував справу Дубиняка. Після цього слідчий почав переробляти всі протоколи, що містили компрометуючі для Дубиняка відомості, справа Дубиняка буде скоро припинена і він залишиться лише свідком. У приховуванні злочинів Дубиняка нібито брали участь, за його словами, також приятелі його брата: голова Львівського міськвиконкому Мумевський і заст. голови Червоноармійського райвиконкому Хитренко (останній нібито навіть їздив до Кишенева крити якісь гріхи Дубиняка, пов'язані з Молдавією).

Можливо, ця версія з підкупом слідчого була вигадана з розрахунком на те, що я відповім на «щирість» Дубиняка тим самим. Але, знаючи моральне обличчя співробітників КГБ, можна припускати ймовірність і того, що слідчий Усатий дійсно одержав від родичів Дубиняка великого хабаря і лише після цього, щоб обґрунтувати перед керівниками конечність зняти з Дубиняка обвинувачення, запропонував його кандидатуру як камерного провокатора. Як було в дійсності і з якого часу починається участь у провокації з Дубиняком слідчого Босчка, встановить об'єктивне розслідування.

Як повідомив мене Дубиняк, одержання великого хабаря, а також впливові зв'язки Дубиняка серед радянських керівників міста справили на слідчого Усатого такий вплив, що між ними встановилися зовсім дружні відносини: взаємне довір'я, звертання на «ти» і т. п. У камері появились торти, що їх приносили з дозволу слідчого. А дещо пізніше, коли Усатий возив Дубиняка до Одеси на ствердження місця якоїсь там злочинної дії, в'язень і слідчий усю дорогу пиячили у вагоні-ресторані (Дубиняк дійсно був відсутній у камері протягом тижня). Така близькість у взаєминах привела нібито до того, що слідчий оповідав Дубинякові й про інші справи, у тому й мою, а Дубиняк, нібито відчувуючи до мене і моїх поглядів симпатії, переказував ці

відомості мені. Робив він це підкреслено «конспіративно»: у голос не говорив, а писав на папері, потім його спалюючи (слідчий нібито говорив йому про підслуховування в камерах), або шептав у дворику для прогулянок.

У кінці лютого 1972 року Дубняк повідомив мене таємничо, що слідчі органи мають намір пред'явити мені статтю 56 КК УРСР («зрада Батьківщини») і що П вже пред'явили декому з заарештованих одночасно зі мною осіб (С. Шабатурі, І. Гелеві у Львові, С. Сверстюкові й І. Світличному в Києві). В унісон з цими «таємними» повідомленнями тоді ж таки (кінець лютого — початок березня 1972 року) почав загрозувати мені на допитах можливістю застосування статті 56 і сам слідчий Босчко. Залюкуючи мене застосуванням статті, що передбачає навіть кару на смерть, слідчий мав на меті домогтися від мене участі в слідстві й потрібних йому свідчень. З цією ж метою мене через Дубняка й іншими каналами періодично постачали фальшивою інформацією про багаточисленні арешти, затримання, обшуки та їх наслідки. Напоповуючи атмосферу тривоги, мене повідомили, що у Львові нібито в січні-лютому 1972 року заарештовано за політичними мотивами так багато людей, що вони навіть не вміщаються в тюрмі КГБ і для них виділена частина слідчого ізолятора МВД. Повідомляли як про арешти незнайомих осіб (якихось викладачів політехнічного інституту), так і моїх близьких знайомих (Л. Попадюк, Р. Кринякевич, Я. Кеңдзьор та ін.). Повідомлялося, що в цих осіб вилучено при обшуках (обов'язково називали при цьому журнал Український вісник і мою статтю про книжку Стенчука). Поза сумнівом, катєбістів цікавила моя реакція на ці повідомлення. У дійсності, як я дізнався по закінченні слідства, ніхто з названих мені осіб не був заарештований чи затриманий, а обшуки у Кринякевича і Кеңдзьора роблено вже після того, як мене про них повідомлено. Про арешт критика І. Дзюби Дубняк, а потім і Босчко повідомили мене ще на початку березня 1972 року, хоч Дзюбу заарештовано щойно 14 квітня. Ще до арешту П. Якіра я вже знав, що він сидить і що його московські приятелі у відповідь нібито зробили спробу замаху на голову Президії Верховної ради СРСР Підгорного (!). (Катєбістів напевно цікавило, як я ставлюся до подібних акцій).

Для посилення психічного тиску мене «інформували» на початку березня 1972 року про арешт при приїзді до Львова з якимись компромітуючими паперами моєї сестри Валентини і про ув'язнення її в тюрмі МВД (це була вигадка, мою сестру затримали на кілька днів щойно в серпні 1972 року, про що — далі).

Показове, що вся ця фальшива інформація так чи інакше пов'язана з питанням про видання позацензурного журналу Український вісник. Виявляється, мавши якісь оперативні відомості (якби вони були дійсні, то перетворилися б на реальні докази) чи, просто, бажаючи списати

на когось не розкриті органами ГБ обставини видання цього журналу, слідчий Боечко обрав об'єктом для цього мене.

Тому що фальшива інформація про еventуальне застосування статті 56 КК, про численні арешти і т. п. не подіяла, бо я свого ставлення до слідства не змінив і ні на які питання не відповідав, тактику провокації змінили. У середині березня 1972 року Дубиняк просто, а Боечко і начальник слідчого відділу Клименко посередньо повідомили мені «радісну новину». Повідомлялося, що приблизно 15-17 березня на повноважній нараді в Києві, де був присутній начальник Львівського управління КГБ Полудень, оголошено рішення — після дослідження в повному обсязі закрити справи на мене, І. Світличного й І. Дзюбу (останній тоді ще навіть не був заарештований!) і нас трьох звільнити. Таке рішення нібито було ухвалене у зв'язку зі зверненням Канадської й Італійської комуністичних партій, що неохвально поставилися до політичних арештів на Україні. Тому нас трьох збиралися звільнити для заспокоєння громадської думки, зате решту заарештованих суворо покарати, перекидаючи на нас трьох моральну відповідальність за їх покарання.

Тепер ясно, що мета такої інформації містилася в тому, щоб змусити мене, як «кандидата на звільнення», рятувати інших, роблячи фальшиві зізнання. У зв'язку з новою тактикою різко змінилося ставлення до мене з боку слідчого Боечка і начальника слідчого відділу. Останній почав часто розмовляти зі мною, переконуючи мене, що справа до суду в мене ледве чи дійде, і мені треба думати не про суд, а про те, як триматися на волі. Він твердив, що я міг би допомогти іншим заарештованим і запідозреним особам, особливо у зв'язку з Українським вісьником і т. п. Боечко говорив мені про нараду в Києві, де схвалені «важливі позитивні рішення», що стосуються декого з заарештованих, мене в тому числі, тобто мені натяками підтверджували правдивість версії, викладеної через Дубиняка.

Тому що нова тактика не змінила мого ставлення до слідства, а до переказуваних повідомлень я ставився підозріло, знаючи, з ким маю справу, психічний тиск на мене застосовували у двох напрямках. З одного боку, вирішили розсіяти мої сумніви стосовно реальності мого звільнення. У перших числах квітня 1972 року Дубиняк повідомив мене, що його свіжоздобутий приятель слідчий Усатий показав йому свіже число газети Радянська освіта, в якій було надруковане повідомлення про те, що я, Світличний і Дзюба (у дійсності ще навіть не заарештований!) у зв'язку з усвідомленням своїх помилок (?) будемо недовго звільнені й будемо «трудитися плечем до плеча з усім радянським народом». Цю нотатку Дубиняк нібито читав на власні очі.

Розрахунок цієї провокації сьогодні ясний. Якщо доти я міг сприймати інформації Дубиняка з недовір'ям, припускаючи, що його теж обдурюють і використовують (хоч мені якось не уявлялося, що спів-

робітники КГБ аж так цинічні, що будуть спекулювати авторитетом інших компартій і навіть вигадувати замах на Підгорного), то тепер такі сумніви розсіювалися. Раніше і сам Дубиняк неодноразово застерігався, що не може гарантувати правдивості одержуваної від слідчого інформації і не хотів би опинитися в ролі наївного провокатора, скомпромітувавши цим себе і свою родину, тим більше, що в нас на волі виявилися спільні знайомі. Тепер він заявляв, що бачив газетне повідомлення на власні очі. Версія про моє еventуальне звільнення стала дещо переконаливішою. Я узяв собі, в якому незручному становищі опинюся, коли буду звільнений, а мої друзі засуджені, і почав обмірковувати можливості їм допомогти, взявши на себе те, в чому їх обвинувачували чи підозрівали.

Другий напрям, у якому здійснювався в той час психічний тиск на мене — дальші погрози арештів і суворих кар моїм знайомим і рідним.

Так, наприклад, приблизно одночасно з повідомленням про нотатку в газеті *Радянська освіта* Дубиняк повідомив про арешт мого знайомого М. Касова, нібито запідозреного у зв'язках з виданням журналу *Український вісник* і про вилучення в нього цього журналу й інших матеріалів. По кількох днях про арешт Касова мене повідомили Бочко і начальник слідчого відділу Клименко. Знавши стан здоров'я Касова і припускаючи можливість мого звільнення, я вирішив Касова ритувати. Але не мавши уявлення, які саме матеріали могли бути вилучені в Касова, я звернувся до слідчого з письмовою заявою, в якій просив повідомити, що саме вилучено в Касова, погоджуючись підтвердити, що це матеріали мої. Але така неконкретна заява, що тим більше викривала брехню, нічого слідству не дала. Її приховали, не залучивши до справи, питання про «арешт» Касова зам'яли, а в травні чи на початку червня повідомили мене, що Касів звільнений і поїхав лікуватися на південь. Лише після суду я дізнався, що Касова не заарештували взагалі й ніяких матеріалів у нього не вилучали. Використовуючи режим глухої ізоляції, в якому мене тримали, подібні провокації влаштовували і в зв'язку з іншими моїми знайомими.

Ще більший психічний тиск стосували до мене, спекулюючи долею моїх рідних. Спочатку Дубиняк повідомив мене, що в зв'язку з моїм можливим звільненням звільнена і відновлена на роботі моя сестра, але зате є намір заарештувати, бодай тимчасово, мою дружину Пашко Олену, якщо я нічого не розповім про журнал *Український вісник*. При цьому використовується факт юридичної неформальності шлюбу, що, мовляв, не дасть можливості говорити про переслідування моїх рідних. Почувши це, я наступного дня подав заяву з вимогою вважати О. Пашко мою дружиною і юридично узаконити фактично наявний шлюб. Реакція була така, що вже самі слідчий і начальник слідчого відділу почали загрожувати арештом дружини і сестри, якщо я не складу потрібних їм свідчень. Я змушений був 4 квітня 1972 року

написати заяву про ці погрози, вимагаючи припинити шаантаж. Відповідь не надійшла, заяву, що компромітує слідство, до справи не задучили, а погрози звести порахунки з рідними продовжувалися.

Особливо зріс грубий психічний тиск на мене на початку травня 1972 року. Про арешт дружини заговорили як про справу ближчих днів. Повідомили, що її викликав на розмову прокурор області Антоненко і загрозами довів до серцевого удару й виклику швидкої допомоги (по закінченні слідства я бачив прокурора Антоненка і запитав його про цей факт. Прокурор здивовано відповів, що ніяких розмов з мною дружиною не мав). Слідчий Босчко був зі мною одвертий: «Ви нам нічого не говорите, так ми її заарештуємо, можливо, вона щонайменше про цей журнал знає». Називав навіть формальний привід для арешту дружини: кілька її віршів, фальшиво інтерпретованих несумлінними рецензентами.

Не трудно уявити і мій стан у наслідок таких актів психічного терору і мотиви моїх дальших дій. Нарешті, мені назвали дату майбутнього арешту дружини — 17 травня. У відповідь я заявив слідчому, що напишу заяву про особисту участь у виданні згаданого журналу. Розмови про арешт дружини відразу ж припинилися. Мені передали від неї квіти й цибулку (на підтвердження того, що вона на волі) і пообіцяли побачення (якого, звичайно ж, не дали); слідчий охоче дав мені можливість ознайомитися з усіма числами журналу Український вісник, що я робив протягом трьох днів (і що слідчий, зазвичай, не оформив протоколом, щоб мої «зізнання» не були сумнівні) — і 22 травня я подав заяву про журнал. Там було лише голосливе ствердження моєї причетності до видання журналу (без засвідчення ступеня причетності і будь-яких конкретних доказів) і непричетності всіх решти заарештованих осіб (я перерахував усі відомі мені імена).

Поки я знайомився з журналом, писав заяву і в перші дні по її написанні, слідчий Босчко й інші малювали мені найрадісніші перспективи. Під час допитів інсценували телефонні розмови з Києвом і передали привітання від співробітників республіканського КГБ. Говорили, що для реалізації схваленого в моїй справі «доброго радикального рішення» (слова слідчого) потрібно ще дещо часу і конкретизація поданої мною заяви про журнал.

Написавши 22 травня заяву про журнал, я далі продовжував бойкотувати слідство. Щоб домогтися моєї участі в слідстві і якнебудь конкретизувати моє голосливе «визнання» про журнал, була вигадана версія про загальну «зміну ситуації» (вислів слідчого). Мене повідомляли (уже частіше сам слідчий і начальник слідчого відділу, ніж Дубиняк), що січневу кампанію проти «інакодумачих» згортають, обвинувачення за статтю 56 КК з усіх знято, частину заарештованих відпускають, решту чекає незначна кара і що деяке позитивне значення у всьому цьому мала моя заява від 22 травня, в якій я писав про не-

причетність тих осіб до видання Українського вісника. Дещо раніше мене повідомили про звільнення М. Осадчого за халаття і згоду виступити в телевізії й у пресі із засудженням помилок (у дійсності М. Осадчого засудили на 7 років особливого режиму і 3 роки заслання). У кінці травня — на початку червня я дізнався про звільнення М. Касова (якого взагалі не заарештували), звільнення з-під варті на підписку Ірини Калинець (це була вигадка), засудження «лише» на два роки одеситки Н. Строкатої (їй дали чотири роки) і т. п. Усю цю «інформацію» я вже дістав в основному від самого Босчка безпосередньо.

Тому що поведінка Дубиняка викликала в мене дедалі більшу підозру і це відбилосся в одній з поданих мною заяв про використання для провокацій режиму глухої ізоляції, на початку червня Дубиняка з камери прибрали. Відходячи, він повідомив, що справа на нього прикрита, його переводять на попереднє місце і скоро звільнять (пізніше я дізнався, що Дубиняк був штатним провокатором. Його підкидали не лише до мене, а й до інших заарештованих як у тюрмі, так і в кримінальній таборі Львівської області).

Після відходу Дубиняка фальшиве інформування Босчко здійснював без сторонньої допомоги і продовжував його в тому ж напрямі: говорив про добре радикальне рішення стосовно мене, для прискорення здійснення якого потрібні ще деякі кроки з мого боку, зокрема речеві докази моєї причетності до журналу Український вісник, а саме — машинка, на якій журнал друковано. Жодних відомостей про інших осіб від мене не вимагали. Про мого майбутнє звільнення говорено, як про справу найближчого часу, мене обіцяли після звільнення добре трудовлаштувати і т. п. Але провокаційна гра занадто тягнулася, і в мене вже не лишилося сумнівів щодо її призначення. Хоч відмовитися від своєї заяви від 22 травня я ще не міг, поки не відбулися процеси над іншими заарештованими, але будь-що додавати до своїх «зізнань» наміру не мав. Тому слідчий зважився на чергову злочинну дію. 10 серпня 1972 року були заарештовані моя дружина й сестра з метою використати їх затримання для чергового психічного експерименту.

Цю акцію одвертої сваволі здійснювали так: 9 серпня, коли я був у кабінеті слідчого, йому потелефонувала моя дружина, щоб дізнатися про стан мого здоров'я і мої потреби. Слідчий запросив її на розмову на ранок наступного дня. 10 серпня вдень мене викликали на допит. Я запитав, чи приходила моя дружина. Босчко відповів, що переніс зустріч з нею на другу половину дня, і почав запитувати, що їй переказати, що мені треба принести з дому. Тут задзвонив телефон. Слідчого нібито викликали до начальника. Не починаючи допиту, він від-

правив мене до камери, а назустріч мені з іншої камери виселч заарештовану дружину...

Як урахувати, що в травні 1972 року погрози на адресу моїх рідних припинилися і що слідчий Босчко зробив усе можливе для забезпечення ефекту несподіванки, можна уявити, якого навмисне жорстокого психічного удару мені завдали. Нервовим ударом мені на кілька годин паралізувало руки, їх відтирав і поїв мене водою сусіда по камері.

Протестуючи проти злочинного експерименту і вимагаючи звільнення дружини, я оголосив голодівку. 11 серпня в камері появився заступник начальника слідчого відділу Рапота й оголосив мені ультиматум: «Або буде машинка, на якій Український вісник друкувався, або дружину не випустимо. Ми знайдемо, за що її обвинуватити, хоча б і за вірші. Думайте скоріше, а то й сестру посадимо». Як вилвилося, сестру затримали разом з дружиною ще вранці 10 серпня, але її приготували для наступної тури «психологічного» експерименту. Про арешт сестри мене повідомив начальник слідчого ізолятора Лимбах увечорі 12 серпня, хоч за кілька годин, уранці 13 серпня, дружину й сестру випустили, мені про це нічого не сказали. На вістку про арешт сестри я відповів перетворенням голодівки на «суху», тобто відмовився й від води. Голодівку я припинив 17 серпня, дізнавшись бічним шляхом про звільнення рідних. Офіційно мене про це повідомили лише 2 вересня, переконавшись, що потрібних слідству наслідків «експерименту» не приніс.

Але й після цього екстраординарного випадку слідчий Босчко не припиняв шантажу. У вересні-жовтні 1972 року він продовжував говорити мені, що ухвалене стосовно мене й інших осіб «угорі» «радикальне рішення» не скасоване, що воно буде припасоване до 50-ліття СРСР. Інцидент з дружиною і сестрою він пояснив непорозумінням, ініціативою оперативних робітників, що затримали дружину й сестру з якогось конкретного приводу, звільнення їх пояснив своїм втручанням, зустріч з дружиною в тюремному коридорі пояснив випадком, а ультиматум підполковника Рапоти волів не коментувати. Разом з тим слідчий далі шантажував мене повідомленням про різні пляновані чи здійснені арешти. У листопаді 1972 року він, наприклад, повідомив мене, що в зв'язку з тим таки Українським вісником заарештовано у Львові мого знайомого Я. Кеңдзьора і ще якихось осіб у Києві і Львові, яких я міг би своїми свідченнями врятувати. Успіху цей шантаж не мав.

У січні 1973 року у зв'язку з тим, що слідство у моїй справі наближалось до кінця, а судові процеси у справах інших заарештованих у 1972 році осіб в основному закінчилися, я вважав можливим відмовитися від складених у травні 1972 року зізнань про причетність до видання журналу «Український вісник», пояснивши спеціальною заявою, якими методами це зізнання з мене видобували. Але слідчий

Босчко цю заяву й інші документи слідства, що викривали його злочинні махінації, із справи незаконно вилучив, а в обвинувальному висновку послався на мої «зізнання», жодним словом не згадавши про мої аргументовані зречення їх. На цих, здобутих засобами шантажу і терору «зізнаннях» та ще фальшивих висновках лексико-стилістичної експертизи (від якої змушені були відмовитися в суді навіть самі експерти) був побудований весь епізод обвинувачення мене в причетності до випуску журналу, який (епізод) жужмом і в недоладному вигляді появився й у віроку.

Я навіть далеко не всі факти дезінформації і шантажу, стосовані слідчим Босчком. На випадок, як Ви закладете кримінальну справу про злочини гр. Босчка, я дам більш докладні пояснення. Але й перерахованого вище цілком вистачає, при дотриманні букви закону, для притягнення гр. Босчка до кримінальної відповідальності за «примус до зізнань шляхом незаконних дій з боку особи, що веде... попереднє слідство» (ст. 175 КК УРСР). Коментар до ст. 175 вказує, що злочинними вважаються «всі заходи, що виключають як психічний, так й інший незаконний вплив на допитуваного», і конкретизує, що психічним впливом вважається «у випадку погрози з боку особи, що допитує, завдати якоїсь шкоди допитуваній особі чи її близьким», а «інша незаконна дія як засіб примусу може виявитися, наприклад, у підкупі чи обдурюванні допитуваної особи», якщо всі ці дії чиняться свідомо. Тому склад злочину в діях гр. Босчка М. О. безсумнівний.

Докази:

Я усвідомив, що самих моїх свідчень, наведених у цій заяві чи додатково поданих при розслідуванні Вами злочину гр. Босчка, не вистачатиме для пред'явлення гр. Босчкові обвинувачення. Слід сподіватися також, що гр. Босчко уникне відповідальності за злочин, стане на типовий для таких злочинців шлях заперечення заподіяного або так само ж можуть повестися і співучасники його дій, зокрема гр. Дубиняк. Останній, напевно, не наслідиться дати правдиві свідчення ще й тому, що буде боятися відновлення закритої справи про валютні махінації і великі крадіжки. Усе ж прошу допитати Дубиняка як свідка і при потребі влаштувати з ним очну ставку.

Але навіть без визнання гр. Босчком і свідчень Дубиняка є досить доказів, що викривають гр. Босчка за злочини. Ці докази наявні в документах моєї справи: в моїх заявах, скаргах, клопотаннях, де відбулася значна частина поданої мені дезінформації. Зрозуміле, що в перебігу слідства я не міг вигадати ці факти й обставини і не мав у цьому потреби. Показове також, що гр. Босчко не спростував жодної з наведених мною в слідчих документах в наслідок дезінформації відо-

мости, бо це означало б передчасне розкриття здійснюваної стосовно мене провокації.

У моїй справі є зокрема такі докази злочинних дій гр. Босчка (дальшу частину, щоб уникнути повторень, подаю скорочено або в переказі, — В. Ч.):

1) Робиться посилання на пояснення Чорновола з приводу пред'явленого обвинувачення від 26. 2. 72 — «Справа», т. I, лист справи 297-299, — з яких видно, що в січні-лютому 1972 року його фальшиво поінформовано про арешт львов'янки С. Гнатенко;

2) Робиться посилання на наявні в матеріялах справи посередні докази одержання мною дезінформації про арешт у лютому 1972 року сестри;

3) 24. 3. 72 року я подав заяву начальникові управління КГБ про те, що О. Пашко дійсно моя дружина («Справа», т. I, п.с. 146). Заява викликана одержанням напередодні фальшивої інформації про звільнення нібито заарештованої сестри і намір заарештувати дружину, шлюб з якою не був оформлений;

4) 4 квітня 72 року я подав слідчому заяву, яка викриває погрози заарештувати моїх рідних. Звертаю увагу, зокрема, на такі місця заяви:

а) (усі цитати подаю в перекладі з української, — В. Ч.) «... начальник слідчого відділу заявив мені, що, очевидно, О. Пашко буде заарештована, такі самі погрози я почув і від слідчого. Ще раніше я дізнався, що на деякий час була заарештована і лишається під обвинуваченням моя сестра»;

б) У цій заяві я пишу також, що мене інформували про «масові безперервні арешти української інтелігенції» що також є доказом одержання фальшивої інформації про заповнення тюрем заарештованими, про арешт багатьох моїх знайомих і т. п. (див. вище).

Одержавши цю заяву, оп. Босчко ніякої відповіді не дав, спотворені наслідком дезінформації факти не спростував. Більше того, він навмисне не додав до справи цей документ, що викриває його, і це зробив на моє клопотання шойно суд («Справа», т. 15, л.с. 73-74, 116).

5) 18. 4. 72 я подав слідчому заяву у зв'язку з фальшивим повідомленням про арешт М. Касова. Ця провокація вже описана вище. На підтвердження цитую кілька місць заяви, написаної по свіжих слідах провокації: «Я мене повідомили, недавно заарештовано наукового робітника Мих. Касова. Йому інкримінують зберігання документів самвідаву і нібито якийсь стосунок до випуску позацензурного журналу Український вісник».

«... я припускаю можливість моєї мимовільної провини в тому, що в М. Касова нібито знайшли якісь компромітуючі для нього папери. Не маючи в останні місяці постійного місця проживання, живучи й працюючи в різних осіб, я іноді залишав (або навіть забував) у них свої папери. Я бував у М. Касова, міг випадково залишити в нього

якісь папери. Тому прошу ознайомити мене з вилученими в Касова матеріалами. Як серед них виявляться належні мені, згоден це підтвердити.

Подаючи цю заяву, я виходжу з впевненія, що мої пояснення позитивно вплинуть на долю М. Касова...»

Надумуючи провокацію з Касовим, слідчий чекав від мене, звичайно, не таких «зізнань». Тому питання про «арешт» Касова він зам'яв, а потім повідомив про «звільнення» Касова. Заяву, що компрометувала його, до справи не долучив.

6) В результаті докладно описаного вище психічного тиску на мене появилася моя заява 22. 5. 72 року про мою причетність до випуску журналу Український вісник. Навіть із тексту цієї заяви («Справа», т. 2, л.с. 10-17) видно, що вона появилася в результаті дезінформації і шантажу. Цитую початок заяви:

«Протягом останніх тижнів мені неодноразово заявляли як слідчий у моїй справі, так і нач. сл. відділу Льв. УКГБ, що від моїх свідчень у справі випуску позацензурного журналу Український вісник залежить під цю пору доля багатьох людей, навіть моєї дружини й сестри, які у зв'язку з невстановленістю обставин видання журналу також можуть бути притягнуті до відповідальності. Вимагається лише повідомити про мою особисту причетність до цього видання — і це буде гарантією припинення арештів осіб, яких підозрювають у причетності до випуску журналу, попередить притягнення до відповідальності найближчих мені людей і навіть позитивно вплине на вирішення моєї долі.

»Покладаючись на такі гарантії, я заявляю...» (т. 2, л.с. 10) і т. д.

У цій заяві є й інші сліди шантажу і зловмисної дезінформації. Так, називаючи всіх відомих мені заарештованих осіб і заявляючи, що всі вони не мали стосунку до випуску журналу, я згадую М. Касова, у дійсності не заарештованого, але не згадую М. Осадчого, бо одержав фальшиву інформацію про його звільнення за визнання провини і згоду виступити з критикою «буржуазного націоналізму» у телевізії і в друку. (Мабуть, таким чином мені демонстрували гідну наслідування схему поведінки). Мене навіть повідомили, що за таку поведінку М. Осадчий зазнав нападу якихось «антирадянських елементів» і потрапив до лікарні КГБ. Пізніше, щоб якось пояснити засудження «звільненого» Осадчого, слідчий Босчко пояснив мені, що Осадчого звільняли лише на підписку у зв'язку з вагітністю дружини і що під впливом дружини і поганих друзів він відмовився від розкалення, що привело до його засудження.

7) У червні 1972 року, остаточно переконавшись у ролі Дубиняка і в основному зрозумівши характер здійснюваних стосовно мене провокацій, я писав 13. 6. 72 року в заяві на ім'я начальника слідчого відділу: «Слідство в моїй справі навмисне затягується. Проведені до теперішнього часу слідчі дії можна було здійснити за 2-3 місяці. Режим глухої тривалої ізоляції в цьому випадку використовується не

для встановлення істини стосовно справи, а для психологічних експериментів з метою досягнення позаслідчих наслідків. Такий режим глухої тривалої ізоляції під час попереднього слідства (навіть без будь-яких контактів з рідними) не лише психічно травмує в'язня і нівелює його людську гідність, а й дає різним безвідповідальним особам широкі можливості для різних провокацій у відношенні до в'язня, його рідних і знайомих». («Справа», т. 2, л.с. 52-53).

8) 7. 7. 72 року я написав заяву про часткову участь у слідстві (не відповідаючи на більшість питань, особливо тих, що стосуються до інших осіб, я все ж погодився підписувати протоколи і давати пояснення змісту видлечених у мене літературних матеріалів). Цю заяву я навмисне склав так, щоб у ній лишилися сліди фальшивої інформації, що її давав мені слідчий про «зміну ситуації». Я, зокрема, писав: «У зв'язку з зміною ситуації (припинення арештів, звільнення багатьох заарештованих у 1972 році осіб, нове ставлення до мене...) вважаю, що деякі місця моєї заяви від 26. 2. 72 з приводу пред'явленого мені обвинувачення не цілком відповідають новим обставинам» і т. п. Насправді ситуація на той час змінилася лише в гірший бік, бо почалися суди з дуже жорстокими вироками. Цей документ, що викриває дезінформацію, є в справі (т. 2, л.с. 87).

9) У справі є численні докази описаних вище злочинних дій, пов'язаних з затримкою в серпні 1972 року моєї дружини і сестри: моя заява від 10. 8. про оголошення голодівки-протесту (т. 2, л.с. 116); додаткова заява про суху голодівку 14. 8. у зв'язку з повідомленням про сестру (т. 2, л.с. 120-121); заява 17. 8. про припинення голодівки (т. 2, л.с. 122); заява 31. 8. про незаконність дій стосовно мене і моїх рідних (т. 2, л.с. 127-131). Ці заяви написані по свіжих слідах провокації і добре наświetлюють подробиці цього злочину слідчого Боечка й інших осіб. (Далі йдуть докладні цитати з цих чотирьох заяв, де докладно описується характер категоричного експериментування. Щоб не повторюватися, ці цитати опускаю. — В. Ч.).

Ніякої відповіді, заперечень чи спростування фактів, викладених у цих чотирьох заявах, після їх подачі не було. Документи є в моїй справі і становлять найпереконливіший доказ злочинності дій.

10) На допиті 20. 10. 72 року я вказував з приводу невірних свідчень І. Дзюби: «Такі свідчення, дані І. Дзюбою на восьмому листі висновку, не відбивають дійсних обставин нашої розмови» («Справа», т. 3, л.с. 197).

Вказуючи строк ув'язнення І. Дзюби, я виходив з даної мені у березні 72 року фальшивої інформації. У дійсності Дзюба був заарештований 14. 2. 72 і на час цього допиту перебував в ув'язненні лише півроку. Але слідчий не зробив жодних уточнень, бо це зруйнувало б укладену ним версію про арешт Дзюби на початку березня, про звернення компартій Канади й Італії, рішення «нагорі» про наше звільнення і т. п.

11) Як я вже згадував, у листопаді 1972 року слідчий Босчко застосував до мене чергову туру провокаційної дезінформації. Він повідомив, що у зв'язку з мою відмовою дати додаткові відомості про журнал Український вісник заарештовано ряд осіб у Львові й Києві. Ця фальшива інформація відбилася у написаній тоді ж такою ж заяві на ім'я нач. управління КГБ від 21. 11. 72 року. Наводжу витяг з цієї заяви: «На весні 1972 року протягом кількох тижнів розмовляючи з мною щоденно, начальник слідчого відділу Львівського УКГБ майор Клименко доводив мені, що від моїх свідчень про випуск позацензурного видання Український вісник залежить доля багатьох людей. Якщо я визнаю свою причетність до цього видання і повідомлю бодай загальні обставини його випуску, казав він, органи КГБ не лише не будуть більше заарештовувати підозрілих у якомуньбудь стосунку до випуску осіб, а й на мою долю таке визнання вплине позитивно. При цьому від мене не вимагали називати імена інших осіб, причетних до видання... На карту була поставлена навіть доля найближчих мені людей — сестри й дружини... Так поляпилася моя заява на Ваше ім'я від 22. 5. 72 року... Дійсно, на деякий час розмови про арешти припинилися... Але тепер мене повідомили, що у Львові й Києві в середині листопада заарештовано кілька осіб, що нібито мали стосунок до випуску Українського вісника... Цією заявою я хочу нагадати про ті гарантії, які давано мені при написанні моєї заяви від 22. 5. 72» («Справа», т. 2, л.с. 293-6).

Жодних заперечень проти викладених у цій заяві фактів не було.

12) 3 січня 1973 року я подав слідчому заяву, в якій були такі слова: «цілий рік слідства в умовах найглухішої ізоляції викликав у мене нервові виснаження. Цьому сприяла й широка амплітуда коливань стосовно мене: від погроз застосувати ст. 56 КК УРСР (!) до натяків на майже реальне звільнення» («Справа», т. 3, л.с. 77-79). Ні заперечень, ні взагалі відповіді не було.

13) На допиті 12. 1. 73 року я власноручно записав до протоколу: «Твердження про мою причетність до видання і розповсюдження Українського вісника нічим не обгрунтоване. Воно тримається лише на моїй заяві від 22. 5. 72 року. Але покладатися лише на цю заяву слідство не може у зв'язку з специфічними умовами її появи, про які я, не бажаючи компромітувати органи безпеки, покищо писати не буду» («Справа», т. 3, л.с. 143-4). Це зауваження було залишене без уваги.

14) Нарешті, 19 січня 1973 року я подав слідчому заяву, в якій повнотою відмовився від даних мною в травні 1972 року вимушених «зізнань» і докладно пояснив, якими способами це «зінання» від мене виводили. Цю докладну заяву я не буду цитувати, бо довелося б повторювати все сказане вище, тому прошу при розслідуванні злочину гр. Босчка з цією заявою обов'язково ознайомитися («Справа», т. 15, л.с. 52-53).

Цю заяву, що повністю викриває злочинні дії слідчого Босчка, він до справи навмисне не прилучив, не сказавши мені про це. Про те, що цього важливого документу в справі немає, я дізнався шойно по закінченні слідства, ознайомлюючись із матеріалами справи. Вимога до прокурора про долучення заяви до справи лишилася без відповіді. Документ на моє клопотання долучив шойно суд. Ця метушня з моєю заявою підтверджує, що слідчий Босчк добре усвідомлював злочинний характер своїх дій і зробив спробу замести сліди злочину.

Таким чином, ще до закінчення слідства, до ознайомлення з матеріалами справи і побачення з рідними, коли я пізнав істину, я відбив у матеріалах справи багато (хоч і не всі) фактів навмисної дезінформації і шантажу з боку слідчого Босчка. Ніяких заперечень чи спростувань фактів, викладених у моїх заявах, скаргах і клопотаннях, з боку слідчого Босчка не було, що також стверджує наявність з боку гр. Босчка злочинної навмисності і робить ці слідчі документи серйозним і реальним джерелом доказів його провини.

У моїй справі є низка посередніх доказів вчиненого Босчком злочину. Таким доказом є перш за все режим найглухшої ізоляції, застосований до мене слідчим протягом 13,5 місяців, що давало йому можливість не боятися викриття, здійснювати провокаційні дії.

У справі наявні кілька моїх залишених без наслідків клопотань і заяв про надання побачень і листування з рідними, а ще кілька таких документів слідчий навмисне до справи не долучив.

Крім того, заплутавшись у дезінформації, слідчий змушений був піти на часткові порушення процесуального закону з метою не допустити мого контакту з особами, про яких мені давали фальшиві відомості. У зв'язку з цим не були доконані абсолютно конечні слідчі дії. Ось кілька прикладів.

Обвинувачений спочатку в одній справі зі мною М. Осадчий змінив подані раніше правдиві свідчення на недійсні, заявивши, що я передав йому відгук на моє листування. Я заперечив проти нових свідчень Осадчого. Згідно із законом, конечна була очна ставка, якої слідчий Босчко навмисне не влаштував. Звертає на себе увагу й те, що мене не викликали свідком на суд Осадчого, хоч моє ім'я там часто фігурувало і мого виклику вимагав і сам підсудний, і навіть його адвокат з числа «спецпопущених» осіб. Але на очній ставці й у суді передчасно відкрилася б дана мені про Осадчого широка фальшива інформація — що він був відпущений на свободу, готував виступ у пресі й телевізії, зазнав за це нападу і т. п. (див. вище).

Те саме стосується й Ірини Калинець, обвинуваченої спочатку у тій таки справі Чорновола й інших (потім, побоюючись звести нас до купи в залі суду, «справу» розчленували і судили всіх поодиноці).

Сподіваючись допомогти мені, І. Калинець брала на себе дії, яких у дійсності не поповнила. Я заперечив проти такої самопожертви. Але

очна ставка влаштована не була, у вирокі І. Калинець записана фактична неправда. Свідком на суд мене не викликали. Такий виклик, як і очна ставка спричинилися б до викриття даної мені про І. Калинець фальшиві інформації: про те, що її в кінці травня 1972 року звільнили на підписку, що під варту її взяли щойно після суду і т. п.

Не були влаштовані очні ставки з І. Дзюбою, С. Гнатенко, С. Шабатурою. З тих таки міркувань мене не поставили свідком на жоден із судів, хоч мого ім'я фігурувало у всіх або майже всіх вироків. Такої абсолютної ізоляції не застосовували до інших осіб, заарештованих у ході кампанії 1972 року (І. Дзюби, І. Світличного й ін.). Це також є підтвердженням штучного створення обставин, що сприяли злочині.

Крім аналізу прямих і посередніх доказів, що є в матеріалах мого слідства, і допиту як свідків А. Дубиника, зам. нач. слідчого відділу Львівського КГБ підполковника Ваноти і нач. слідчого ізолятора підполковника Лимбака, що брали участь у здійсненні «психологічного експерименту» в серпні 1972 року, наглядачів, що зводили мене вічна-віч з заарештованою дружиною, у справі про злочини Босчка конечно допитати ще таких свідків:

Пашко О. В., мою дружину (Львів — 14, вул. Ніщинського, 14, кв. 6) і Чорновіл В. М., мою сестру (Черкаська обл., Звенигородський район, с. Високивець) — про обставини затримання їх у серпні 1972 року й ін.;

Гайдучка Романа, що був в одній камері зі мною під час проведення «психологічного експерименту» і допомагав мені 10. 8. дійти до нормального стану після нервового шоку, що паралізував мене тимчасово руки. Він може підтвердити також, що я розповідав йому про відомості, одержані від Дубиника і слідчого; Палагняк Романа (мешканець м. Дрогобича), що був зі мною в одній камері у жовтні-грудні 1972 року, якому я докладно оповідав про свою справу і називав майже всі факти одержаної фальшивої дезінформації (про звернення компартій, нотатку в газеті Радянська освіта, передбачуване моє звільнення). Я розповідав йому, в яких обставинах була писана моя заява 22. 5. про участь у виданні Українського вісника. Якщо громадяни Гайдучок і Палагняк, не уяснивши собі, для чого їх допитують, ухиляться від правдивих свідчень, прошу влаштувати з ними очну ставку.

При притягненні гр. Босчка до відповідальності і при визначенні йому міри покарання мають значення також такі дані, що характеризують його як особистість.

Прошу з цього погляду звернути увагу на відсутність у гр. Босчка твердих морально-етичних норм поведінки: не лише властивої кожній нормальній людині елементарної порядності, але й якостей абсолютно конечних людині, що обіймає його посаду — поваги до законності, до суспільства, його керівників та інших широко рекламованих атрибутів радянського способу життя. Для досягнення якихось незначних результатів слідства гр. Босчко (сам або через підставних осіб) спекулював авторитетом не лише обласних і республіканських керівників

(приклади див. вище), а її зловживає авторитетом партійно-державної преси (що нібито друкувала повідомлення про мого недалеке звільнення) і навіть (хоч і як це огидно!) авторитетом інших компартій — Ка-надської й Італійської (що нібито хлещуться замішаним дубом, жене й ін.). Обов'язним пунктом, відсутністю будь-яких етичних меж поведінки і повним пренебреженням до формально накинених в СРСР державного статуту й інших актів, здійснення нібито жорстких дій Верховної ради СРСР М. Щербининого, здійснення нібито жорстких дій проти мого московського знакомого П. Якіра.

Заєрнште уявляв на мене одну обставину: що характерніше г-р. Бюска як особистість. Бюска розслідування мого справи, г-р. Бюска при-пустився багатьох грібких порушень процесуального закону, що коли й не є кримінально караною дією, але в сукупності з розкритими вище бездумно допущеними діями достатньо характерні для Бюска як особистості. Мало на увазі:

допущення до обвинувального висновку явно не дійсних і ніяк не обґрунтованих епізодів;

допущення до справи матеріалів, що не мають до неї стосунку; і навіть невідомо на яких підставах до справи допущення документа, що не дає ніякої можливості швидко скласти обвинувальний висновок;

невиконання, не зважаючи на 13,5 місяця сміття, абсолютної по-в'язки етичних дій (допити, очні ставки і т. п.), що привело до на-внесення п'ятих актів у протоколи допитів чи навіть підробка протоколів;

нависнене спотворення в обвинувальному висновку мого повчання і звинувачення етичних дій;

явна тенденційність при оцінці змісту висловлення у мене теорій і мого намірля при їх зберіганні;

штучне створення умов для підготовлених експертів і дослідження по тому епізоду фальшивих висновків експертів від яких у суді відмовилися навіть самі експерти, та ін.

Таким чином Бюска, що характеризує ступінь його професійної непридатності, в дит не конкретизує. Він, безсумнівно, звернеться на них увагу, знайомлячись з матеріалами мого справи. Бюска того-го-ривить і той факт, що Лівнівський обласний суд, хоч і не міг за чотирьох місяців без виклику потрібних свідків і пригукання потрібних матеріалів розібратися в епізоду току, чого накрив свідання Бюска за 13,5 місяців, та й не сміяв того робити з причини передіштованого мого засудження; і стільки, що такі відмінності повнад розовину створеного свідання Бюска об'єктивного висновку, але все ж відкинувши історичні зміни (наприклад, хоч і не знаю повністю, але все ж відкинувши багато фальшивих аргументів і він до мінімуму епізод про мою

участь у виданні журналу *Український вісник*). Ще кілька епізодів вилучив з вироку Верховний суд. Від укладеного слідчим Босчком обвинувального висновку лишилася таким чином якась третя частина. Така велика кількість зафіксованого навіть у край необ'єктивними судами браку слідства не відзначалася у жодній аналогічній справі, за ст. 62 КК УРСР за останні роки (див. довідки і вирoki у багатьох справах у т. 7 моєї «справи»). Це достатньо характеризує як професійний рівень, так і професійну чесність гр. Босчка і підтверджує суб'єктивну схильність до злочинних махінацій.

Коментар до ст. 175 КК УРСР вказує, що мотиви злочинних дій, передбачених цією статтею, «не мають значення для кваліфікації злочину». Тому, незалежно від того, як хто ставиться до мене, моїх дій і мого засудження, які міркування може викладати на свою оборону гр. Босчко, його злочин від цього не перестав бути злочином. Бо, якщо справа чиста, вона вимагає чистих рук і чесних засобів.

Копію заяви посилаю до відома голові КГБ при Раді міністрів УРСР.
23 липня 1973 р. (Чорновола)

Які були реакції на мою заяву, видно з наступного:

*Головному воєнному прокуророві СРСР
від політ'язня Чорновола В. М.*

СКАРГА

23 липня я звернувся із заявою до воєнного прокурора Прикарпатської військової округи, в якій повідомляв про злочинні дії старшого слідчого Львівського УКГБ капітана Босчка М. О., що містять склад злочину, передбаченого ст. 175 КК УРСР («Присилування до дачі свідчень шляхом незаконних дій»).

17. 8. 73 року адміністрація колонії, у якій мене тримають, ознайомила мене з відповіддю на цю заяву за підписом старшого помічника воєнного прокурора Прикарпатської військової округи підполковника юстиції Буздіяна. Перехрчуючи прямий зміст моєї заяви, він пише, ніби я всього лише оскаржую дії слідчого в процесі розслідування моєї справи, а тому він спрямовує мою заяву до прокуратури Львівської області, що здійснює нагляд за слідством у моїй справі.

Складається враження, що, укладаючи за шаблоном формальну відповідь, прокурор Буздіян навіть не потурбувався прочитати мою заяву. Я ж зовсім не оскаржував у ній процесуальні порушення (з такими скаргами я звертався раніше, у процесі слідства, до Львівської обласної прокуратури). В даному ж випадку я сигналізував про безсумнівні факти кримінального злочину. Закон вказує, що злочини співробітників КГБ можуть розслідувати лише органи воєнної прокуратури. Тому пересилка моєї заяви до прокуратури Львівської

області, що не має права розслідувати злочини співробітників КГБ, цілковито незаконна і означає відмову задоволити мою заяву без розслідування її по суті.

Прошу вказати старшому помічникові прокурора Прикарпатської військової округи Буздіжанові на неправильність його дій і зобов'язати його дотримуватися закону.

26. 8. 73 р.

(Підпис)

Скарга мала лише той результат, що на додаток до раніше надісланої відписки воєнного прокурора прислали другу, в якій без будь-якої аргументації стверджувало, що підстав для закладання кримінальної справи на Бочка М. О. немає. «Соціалістична законність» здобула ще одну брудну перемогу...

Викладене можна доповнити ще тим, що КГБ приклало зусиль до приховання від гласності злочинних метод ведення слідства у моїй справі. Мене спрямували в маленький табір, який вважається глухим; восени 1973 року з-під воріт табору прогнали спочатку дружину, а потім і сестру — і побачення з рідними я одержав щойно на весні 1974 року, коли кагебісти переконалися, що їх провокації стосовно до мене уже є секретом Полішнелі.

Повчальна доля провокатора Дубиняка. Після мого викриття його знову заарештували, витягли на світло денне раніше прикриті злочини і засудили, повідомивши про це навіть у пресі. А в розмові зі мною такий Шумейко (оперативний робітник Львівського КГБ, що готував мою справу й заарештував мене, по суті організатор і винуватець усіх провокацій, влаштовуваних під час слідства) заявив, що після цього моїм заявам про те, що Дубиняк кагебістський провокатор, ніхто вже не повірить...

1. 8. 1975 р.

ПЛІД НАУКИ НЕНАВИСТІ — БЕЗОДНЯ ЛЮДСЬКОГО ДИКУНСТВА

*Карайте їх! Карайте їх!
Тут їх і зноїть!*

У часи Вісаріоновича (Сталіна) партійно-літературні боси полюблювали вживати крилатий вислів «наука ненависті». Цим, по суті, передавалася суть радянської ідеології та філософії. Виховні наслідки «науки ненависті» з ідеалами матеріального достатку і дармової роботи — загальновідоме нове суспільство з новими принципами міжлюдських і міжнаціональних стосунків. Хоч сам бачиш, чуєш, на собі переносиш, у тому ж котлі варишся, та все ж не хочеться вірити, що

дійсно воно так, що не проста, затуркана людина, а доктор історичних наук, науковий працівник Академії Наук вважає і публічно заявляє, що звичайні загальнолюдські християнські ідеали, погляди — це кримінальний злочин.

Як воно не сумно, але це факт. На протязі останніх 15 років до нас, в'язнів, закинутих далеко за межі рідної землі, уже не раз делегується «громадськість», себто з підслітки чоловіків з України (один робітник, голова колгоспу, письменник, вчений і т. д.).

Недавно нас знову відвідала подібна група. Серед них був юрист-консультант Головешко. Власне до нього і звернувся я. Йшов не сперечатися, доводити правоту чи що, а щоб розповісти про свою справу і запитати — завжди я сиджу у концтаборі 22 роки і хто тому винен? Але бажаної розмови не було. Бо, насамперед, у балачках з в'язнями, гр. Головешко торкається своїх біографічних моментів: ніби колись до них додому заходили бандерівці й мали намір убити батька. Звісна річ, я запитав:

— Ну що, не вбили?

— Ні, — відповів.

Сьогодні він мене зустрів.

— То ви вчора говорили, що бандерівці не вбили мого батька?!

Важко сказати, чому юрист-консультант Головешко виклав саме такий зміст у мої слова. Довелося пояснити мотиви запитання, які були надто далекими від його проникливих здогаді.

— Ваш батько, як партієць, — кажу йому, — присланий з батьківщини для боротьби з бандерівським рухом, полював на них, ловив і висилав у Сибір їх сім'ї та рідних. І вони один раз заходили до вашої хати (зрештою не зовсім відомо чого), не вчинили вашій сім'ї жодного зла. Ви ж сьогодні за читання української націоналістичної книжки, чи захист української культури, мови, невластиве слово, вірш, погляд, за загальнолюдські ідеї саджаєте до тюрми чи табору. Де ваше людське мірло? Яке ж тоді ваше розуміння справедливості?

Та не встиг щось сказати Головешко, як до розмови втрутився присутній «професор» Каковський. І посипалося: «бандерівці — найлютіші вороги», «упири», «вбивали людей...»

— Я родом з тих місць, де був рух (с. Кричильськ, Рівенської області). Тому добре знаю, кого бандерівці вбивали і що тоді творилося. Я очевидець тих подій і до того ж був тоді прорадянськи настроєним, був комсомольцем. Отже, майте на увазі, шила в мішку не втаїш, правди не обляпати. Вона й після того залишиться правдою.

Реакція Каковського була неочікувана:

— Запеклий націоналіст!.. З такими поглядами звідси дороги немає («професор» не в курсі дела», що за вироком ми маємо відповідний строк)... Не 25 років давати, а треба вбивати! — ніби вистрілював доктор історичних наук.

Моє настирливе прохання — все ж вислухати мене, за що сиджу стільки років у концтаборі, було марним.

— Ви з націоналістичними поглядами, — в його вустах це звучало як достатня причина, щоб мене можна не тільки все життя тримати в ув'язненні, а й знищити. Все те говорив з цинічною одвертістю, так як не завжди собі дозволяють висловлюватися працівники КГБ. І було небаченим, як муж науки, працівник Академії Наук УРСР, із якимось незрозумілим патосом захищав безодню людського дикунства.

Я нагадав, що в цивілізованому світі ніхто за те не судить (хочеш, то читай, на здоров'я, Маркса, Енгельса, Леніна). Навіть ті «страхітливі» бандерівці, на адресу яких було кинуте стільки обвинувачень і бруду, ніколи й нікому не боронили читати радянської чи марксистської літератури. Навпаки, рекомендували вивчати. Вони покладались на силу своїх ідей і благородність своєї мети. І це ж робилося в умовах збройної боротьби!

Тепер, у мирний час, за повної монополії преси, радіо, кіно і мільйонного пропагандистського апарату, читання т. зв. самвидавної книжки, неофіційне думання, обстоювання рідної мови інкримінується як злочин — за це садять до в'язниці, до концтабору — «і ви особисто за те саме закликаєте ще до більшої кари — вбивати і гноїти?»

— Бачили кіно? Націоналісти вбили Галана! Таку видатну людину нашої епохи... За націоналістичні погляди, не саджати, а стріляти треба! — в лютій радості стояв на своєму доктор історичних наук.

Таке кіно я дійсно бачив та, на жаль, воно мене не переконало, хто винен у його вбивстві. Сваділля і беззаконня т. зв. соціалістичної демократії закинули мене далеко від рідної землі, за колючі дроти ворожої Півночі, де я мав нагоду зустрітати цікавих людей, що в русі займали поважні становища. Для них вбивство Галана було великою несподіванкою, як грим з ясного неба. Бо всі вони вважали, що живий Галан — корисний бандерівцем, мертвий — більшовикам. Тому я уже не вірив. Тільки згодом (після виступу Хрущова) переконався, що дійсно Сталін мав пляни розправитися і з людьми типу Галана.

Довелося бачити і людей засуджених у справі вбивства письменника. Як розповідав мені Д. Лукашевич, що з розстріляних його трьох синів «вина» двох була тільки в тому, що спілкували з першим. Подібні розстріли торкнулися й інших. Отже, надто кидається увічі, що заміталися сліди, із засуджених у справі Галана ніхто достовірно не знав: чи та студентська організація була справжньою оунівською чи інспірована МГБ? Тоді таких інспірованих у львівських та інших західньоукраїнських учених закладах було немало. Як на приклад, покличусь на ту «організацію», за яку засуджено мене і моїх товаришів.

Органи МГБ доручили своєму агенту, Харечку Івану Михайловичу, нав'язати зв'язки з провідником ОУН «Нечаси», щоб таким чином «бандита зліквідувати». Та щоб потрапити на сліди, Ів. Харечко створює «організацію». Дає читати літературу. А потім оголошує, що в нього

з підпіллям порвалися зв'язки. Отже, лишається одне: шукати їх кожному з нас. Зрозуміло, що він дав «практичні» поради як це зробити. Але Харечко не про все своєчасно інформував органи МГБ. І коли була виявлена в нас націоналістична література і читачі її заарештовані, на лаву підсудних попав і сам І. Харечко. Його щирим визнанням (як на слідстві, так і на суді) не повірили і засудили разом з іншими до 25 років концтабору. До такої «організації» дуже вірогідно належали і виконавці вбивства Я. Галана.

На початку 60-их років, у журналі «Жовтень» була надрукована замітка, нібито в архівах Львівського КГБ існують матеріали, які дають підставу пов'язувати смерть Галана з особою Сталіна, що дуже близьке до істини. Людину, яку цікавить правда, не може не застановити факт: чому бандерівці вбили тільки одного Галана? (І аж у 1949 році). Писали про них і не менш пасквільно немало інших радянських письменників, істориків та ідеологічних працівників. Можливості в бандерівського підпілля були надто великі. І ніхто, крім Галана, не постраждав. Нищити небажаних письменників, вчених, ідеологів — типовий почерк Сталіна, це большевицький метод, а не бандерівський.

Серце «професора» не витримало: з мольбою приреченого простяг праву руку до замполіта Кітманова, ліву поклав на серце, а очима вп'явся у портрет залізного Фелікса (Дзержинського), майже молив адміністрацію: «Бачите, як вони думають?! Карайте їх! Карайте їх! Тут їх і згноїти!»

Залізний Фелікс мовчав, здивований, що через півсотні років після червоного терору вчені Академії Наук так пістично благають його допомоги. Сцена прикро вражала: до чого може дійти жива людина!

«Вчений муж», «дослідник революційного руху» приїжджає на далекий Урал, щоб повчати тюремників, як нас катувати, і забуває: вони те ремесло й без нього добре знають.

6-го червня 1975 р.
Пермський табір ВС 389/35

Степан СОРОКА

ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛТВ'ЯЗНИВ-НАЦІОНАЛІСТІВ ДО ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ОН

Генеральному секретареві ОН К. Вальдгайміві.
Звернення.

Ми, українські націоналісти, ув'язнені у Владимирській тюрмі за нашу участь в українському національно-визвольному русі, звертаємось до Вас із закликом поставити в ОН питання про порушення в

СССР Загальної декларації прав людини і, зокрема — про переслідування українців за бажання вийти з СРСР.

В СРСР взагалі немає чітко з'ясованого права на еміграцію і заяви людини, що бажає емігрувати. чиновники розглядають у кожному випадку окремо й це ставить її в залежність від сваволі органів влади. Якщо за заявою у справі еміграції стоїть яканебудь держава (як це буває у відношенні до євреїв чи німців), влада після відомих провокацій випускає людину, що подала заяву. Якщо це російський дисидент, який не приховував своєї ворожості до комуністичного ладу і якщо він надає формальними протестами про порушення права та іншими заходами, але рівночасно був настільки обережний, щоб відверто не виступати проти системи і таким чином не дати формальної причини його судити за статтями 70 КК РСФСР (ст. 62 КК УРСР), тоді його, кінець-кінцем, також випускають. При тому вирішальне значення має те чи знають про ту людину за кордоном.

На Заході ті люди розкривають антидемократичний характер советського суспільно-політичного ладу. Москва вже привикла до такої критики, навіть якщо правдиві свідчення дисидентів приносять удари її глобальній пропаганді, дещо ускладнюють її міжнародне маневрування, вони не загрожують існуванню самої імперії (яка від 1922 року називається СРСР). Москва помирилася з тим, що в очах Заходу Советський Союз «не зовсім» демократична держава. З такою світовою опінією ще можна жити. З чим не можна жити у другій половині ХХ сторіччя — то це з обличчям імперії. Тому Москва робить усе, щоб замаскувати імперіальну суть своєї національної політики і приховати широке незадоволення з московської окупації в Україні, в Прибалтиці й на Кавказі.

Щоб заховати правду про національно-визвольний рух, його учасників судять за статтями «за антисовєтську пропаганду і агітацію», а не за націоналізм, їх офіційно називають антисовєтчиками, а не націоналістами.

Мета українських націоналістів — не демократизувати чи будь-яким способом удосконалити форми російського політичного життя. В тому ми зацікавлені тільки як у передумові, яка допоможе б розгорнути нашу боротьбу. Наша мета — вихід України з складу СРСР і побудова Української держави. Ця мета суперечить із загарбницьким духом російського імперіалізму, а її здійснення означає розвал російської імперії. Це був би провал відомого прагнення Москви запанувати над цілим світом. Критика московського режиму націоналістами — це розкриття суті Советського Союзу як російської імперії. Така критика загрожує самому існуванню імперії і тому комуністи, — передові частини російського імперіалізму, — роблять усе, щоб звернути критику СРСР на Заході в бік аналізу соціального й навіть політичного положення громадянина в СРСР, але ніяк у бік аналізу міжнародних відносин.

Москва, щоб заховати від Заходу імперіалістичний характер своєї національної політики, не випускає за кордон українців (як і націона-

налістів інших народів СРСР), які мали будь-яке відношення до збройних національно-визвольних змагань під час Другої світової війни і після неї, як також у сучасний період. Їх не тільки не випускають, а й жорстоко карають. Наприклад:

1973 року суд Кабардино-Балкарської (автономної) республіки в місті Нальчик засудив на 10 років Владимирської тюрми Юрія Романовича Шухевича (сина командира УПА, генерала Т. Чупринки) за згоду націоналістичні статті. Причиною такого жорстокого присуду було те, що Шухевич відмовився від советського громадянства і виявив бажання покинути СРСР.

1974 року Харківський обласний суд засудив Юрія Дзюбу на 5 років ув'язнення в концтаборах суворого режиму за те, що він хотів вийти з СРСР. Хоч Дзюба не націоналіст і не антисовєтчик, вийти хотів з релігійних мотивів.

1975 року Ужгородський обласний суд засудив на 15 років ув'язнення, в тому 5 років Владимирської тюрми, Федоренка Василя Петровича за те, що він перейшов советсько-чехословацьку границю і хотів перейти до Західної Німеччини, де тепер живе його сестра.

За перехід кордону в 1971 році був засуджений на 12 років концтаборів Анатолій Вернійчук, який відбуває ув'язнення в 36 концтаборі на Уралі. В тому ж концтаборі відбуває десятирічний строк інженер Віталій Васильович Калиниченко, також за спробу переходу советсько-фінської границі. Кілька років до його звільнення, він написав заяву до Президії Верховної Ради СРСР про відмову від советського громадянства й офіційно заявив, що після відбуття ув'язнення бажає вийти за кордон. Останнім часом він пригадував про своє бажання і такий рік перед звільненням, в 1975 році Калиниченка завезли до Інституту ім. Сербського, де його визнали психічно-хворим і призначили на примусове лікування. Як довго була потрібна його праця, Калиниченко був нормальною людиною, а коли треба було його звільнити з табору, а потім випустити за кордон, він відразу став хворим.

Євген Грицак, який живе в Івано-Франківській області, вже другий рік добивається дозволу на виїзд з СРСР.

У всіх політичних таборах, як і у Владимирській тюрмі, чимало українців, які хочуть вийти з Советського Союзу. Це право передбачене Загальною декларацією прав людини ООН, Заключним актом європейського договору в Гельсінках, що їх Советський Союз зобов'язався дотримувати. Ми просимо Вас (а через Вас усіх інших людей, яким дорогі ідеали національної та особистої свободи) вимагати від советського уряду припинення дискримінації супроти українців у справах виїзду за кордон і негайного звільнення, з правом на виїзд з СРСР, Юрія Шухевича, Анатолія Вернійчука, Юрія Дзюби, Василя Федоренка, а також швидкого дозволу на виїзд для Віталія Калиниченка, Євгена Грицака і всім тим, хто вже відважився заявити бажання вийти з СРСР.

Українські політ'язні-націоналісти
(13 підписів)

Г. Приходько засуджує колоніальний імперіялізм Москви

I. Зовнішня політика Советського Союзу противорічить його внутрішній політиці, а іменню:

Назовні Советський Союз виступає за демократичні права і свободу громадян в усіх країнах світу, а внутрі ССРСР душить найменші прояви непогодження з комуністичною ідеологією і офіційною політикою.

Назовні Советський Союз — палкий прихильник Декларації прав людини, а внутрі ССРСР громадяни ще настільки безправні, що навіть не сміють добитися цих прав, а Декларації ніколи так і не надрукували українською мовою.

Назовні Советський Союз виступає проти колоніалізму, за право націй на самовизначення, а внутрі ССРСР душать навіть найменші прояви неросійської національності і прагнення до відділення від Росії та до створення самостійних держав.

Назовні Советський Союз виступає за розвиток національного самосвідомлення, пробудження націй до самостійного політичного життя і збільшення членів ООН, а внутрі ССРСР все робиться для того, щоб знищити національну свідомість і представити російські національні інтереси неросійським націям, як їх власні.

Назовні Советський Союз пропонує необхідність розвивати політичну активність громадян, а внутрі ССРСР все робиться для того, щоб відучити громадян від самостійного мислення і особливо звузити коло їхніх заінтересувань до виробничих проблем.

Назовні Советський Союз підтри-

мує в усіх країнах об'єднання робітників у профсоюзах і їхні страйки за покращання умов їхнього життя і праці, а внутрі ССРСР позбавив робітників таких прав і замінив право на працю примусовою працею.

Назовні Советський Союз виступає за послаблення міжнародного напруження, за скріплення миру, а внутрі ССРСР по-різному підсилює ненависть до несоціалістичних країн і постійно скріплює свою воєнну могутність.

II. Практична діяльність уряду ССРСР противорічить законам советської держави:

Де юре: Конституція ССРСР проголошує свободу преси.

Де факто: Усі газети, журнали, видавництва знаходяться під необмеженим контролем тільки одної партії — КПСС.

Де юре: УССР — суверенна держава, яка займає рівноправне з іншими республіками положення.

Де факто: Самостійність УССР зведена на ніщо: ні одна держава світу не вважає УССР незалежною державою, тому й не вважає за потрібне встановити дипломатичні взаємини з УССР. Таке міжнародне становище України принищує національну гідність українців, і з ним не можна спокійно миритися.

Де юре: Конституція ССРСР проголошує свободу преси і публік на вихід із складу ССРСР без перешкод.

Де факто: Усіх українців, як і так, чи інакше висловлюються за виходом України з ССРСР, уряд жорсто-

ко карас і вивозить поза межі України.

Де юре: Конституція ССРСР проголошує рівноправність націй і їхніх культур.

Де факто: Українська культура загигає в Україні під гнітом російської і советської культури, а за межами України українці в ССРСР позбавлені прав на культурно-національну автономію; в Росії українці не мають ні одної газети, школи, театру, в той час як росіяни в Україні все це мають у величезній кількості.

Де юре: Усі мови в ССРСР рівні і ні одна не панує над іншою.

Де факто: Уряд ССРСР проводить постійну русифікацію українців і переслідує українську мову, а російська мова, більше ніж до революції, панує в усіх сферах офіційного державно-політичного й економічного життя.

III. Агресивний дух міжнародної

політики советського уряду створює вогнище напруження у цілому світі. Це напруження може привести до нової світової війни, в якій може загинути моя батьківщина-Україна, яка всупереч волі українців влучена в склад російської імлітаристичної системи.

Тому, що цілі російського імлітаризму є чужі українському народові, питання відділення України від Росії з її далекойдучими вимогами, являється питанням самозбереження українців, питання збереження самого існування України.

За останні роки сталося так, що моя особиста доля повністю сплелася з долею моєї нації, тому, протестуючи проти антиукраїнської політики уряду ССРСР, я відкажуюся від советського (союзного) громадянства і прошу вважати мене українським націоналістом.

17 листопада 1975 року
Владимірска тюрма.

Звернення о. Романюка до Папи

Його Святості Павлові VI, Папі Римському, Ватикан.

Від репресованого священника православної Церкви в Україні Романюка Василя Омеляновича.

ЗВЕРНЕННЯ

Ваша Святосте!

Потоптування елементарних прав людини в СРСР набрало таких величезних розмірів протягом останніх років, що навіть за найменші прояви інакшесудумання людину запроторюють на довгі роки до концтаборів або до психіатричних лікарень. Тільки на Україні 1972 року репресовано приблизно 800 осіб; деякі з них одержали великі вироків й їх тримають у концтаборах Мордовії та Уралу, а інших звільнили з праці та вигнали з навчальних закладів, із квартир. Серед таких репресованих є велика кількість жінок, причому деякі з них одержали великі присуди і радянська Феміда не звернула найменшої уваги на те, що серед них є хворі та матері малолітніх дітей. Радянський уряд чимало говорить про мир і дружбу між народами, на всі лади проклинає «члїйську хунту», а в себе вдома жорстоко придушує інакшесудумання.

Вважаю своїм обов'язком просити Вашу Святість звернути увагу на нелюдське ставлення до репресованих жінок. У мордовському концтаборі тримають кілька десятків жінок репресованих за свої переконання, серед них — українки, котрі мені особисто відомі: поетеса Ірина Жалів-Калинець та Ірина Сеник, лікар-біолог Ніна Строката-

Караванська, художниця Стефанія Шаоатура, педагог-філолог Надія Світлична та Оксана Попович. Провина цих жінок тільки в тому, що вони, як і всі репресовані, не так думали, як це хотілося «владі імущим».

Прошу Вашу Святість звернутися до радянського уряду з вимогою, щоб він припинив потоптувати права людини і звільнив усіх репресованих, та дав можливість покинути цю страшну країну тим, хто цього бажає. Мушу ще нагадати, що названі жінки на знак протесту проти свавілля та беззаконня, вчиненого над ними, відмовилися в Міжнародний рік жінки виходити на працю і за це приблизно пів року їх морять у карцерах і камерах-одиночках, погрожуючи їм новою судовою розпратою.

Мені стало відомо, що деякі діячі католицької і протестантської Церков одержали так звану «Ленінську премію за зміцнення миру між народами», й тому, користуючися нагодою, я хотів нагадати їм: якщо вони вірять у добрі наміри радянського уряду, то нехай спробують вплинути на нього, щоб він припинив придушення елементарних свобод і релігійних переконань людини, бо тільки тоді їхні пишномовні слова про мир та дружбу між народами матимуть справжній сенс. Якщо радянський уряд відмовиться виконувати ці вимоги, то стане ясно, що цей уряд ніякого миру не хоче, а тільки заводить в оману світову громадську думку, бо без справедливості неможливий жодний мир, а в такому разі ті хри-

стильські ділчі, які одержали згадану премію, повинні від неї відмовитися.

Країна, в якій знищено будь-яку справедливість, де довгорічна проповідь оскаженілого атеїзму виховала людину-недолюдка, неспроможна до жодного миру та співпраці між народами. Я, приміром, написав приблизно чотириста скарг і заяв з приводу свавілля та беззаконання, вчиненого наді мною, але нічого домогтися не міг, до мене звідусіль надходили нелюдські й холодні слова: «Вас засудили правильно»; а є люди, котрі написали тисячі таких скарг і ніхто їх не слухав — ось зразок радянського прогресивного катібальства.

Радянський Союз — найпотішший ворог християнства (а католицизма зокрема), національних та релігійних обрядів і традицій. Слідчий КГБ під час слідства мені сказав, що «церква в СРСР повинна не активізувати свою діяльність, а згоряти, і тому ті церковні діячі, які намагаються старанно накидати свої переконання віруючим, нам не важані: й ми будемо проти них боротися». Я вже протягом трьох років пишу до всіх інстанцій про дозвіл одержати Біблію, але мені відповідають, що Біблії я не одержу: «Ми не дозволимо вам, щоб тут займалася релігійною пропагандою». Ось так насправді виглядає свобода сумління в СРСР.

Ваша Святосте! У цьому короткому зверненні нема можливості перелічити всі факти потоптування прав людини в СРСР, зрештою нема потреби, бо на Заході багато документів, які свідчать про страшний злочин проти миру та людяности, вчинений цим урядом у мирний час. Тому я й мої товариші сподіваємося, що Найсвятіший Престол допоможе створити якусь міжнародну комісію для розслідування

фактів потоптування прав людини в СРСР. Ми просимо також, щоб до нас допустили представників міжнародної громадськості, і щоб вони взагалі пересвідчилися в тому, що тут діється. Я повинен нагадати Вашій Святості, що проти інакшесудуючих застосовують не тільки концтабори та психіатричні лікарні, а й прямо фізичне нищення. У Києві 1970 року забито художницю Аллу Герську; того ж року у Львівській області забито священника православної церкви, а ось недавно в Сумах забито брата ієреї репресованого українського літератора Михайла Осадчого — Володимира Осадчого — і цей список можна продовжувати довго. Фізичною розправою погрожували й мені перед арештом, погрожували психіатричною лікарнею. А начальник Владимирської тюрми розповів і такку «премудрість»: «Я скажу вам, що вас — антирадянщиків — треба просто забороторювати в психіатричні лікарні, бо ви ненормальні люди. Ви бачите, якою силою ми володіємо, ми маємо танки, ракети, до нас сам Ніксон приїздить та взагалі незабаром Америка на колінах буде перед нами, а ви наважуетесь критикувати радянську владу — на таке, звісно, нормальні люди не підуть!»

Ваша Святосте! З великою надією ми звертаємося до Вашої святині, до всього християнства в цей Святий Рік і до всіх людей доброї волі, щоб вони піднесли свій голос протесту проти всього згаданого в даному зверненні.

А я зі свого боку, на знак протесту проти жорстокости та нелюдности, що їх зазнають інакшесудуючі, а також проти заборони мені мати Біблію оголошую з 1-го серпня 1975 року голодіаку.»

Священник Василь Романюк

Москва використовує міжнародне відпущення для посилення репресій

— Уязнений в Мордовських таборах Вячеслав Чорновіл написав 1 серпня ц. р. відкритого листа до президента Форда (що був поширений згодом у самвидаві).

„Пане Президенте!

Насмілюся думати, що діалог між Заходом та Сходом, котрий де-що розширився за останні роки й дістав назву розрядки, є ділом не лише керівників держав і партій, але, передусім, самих народів.

Однак, якщо різні верстви громадян ЗСА можуть давати свою оцінку Вашим зусиллям через численні інституції демократичного суспільства (Конгрес, преса, опити громадської думки тощо), то такої можливості повністю позбавлені громадяни ССРСР, де існуючий суспільний устрій виключає, під загрозою кримінального переслідування можливість будь-якого внутрішнього діалогу й дозволяє громадянам тільки мовчати або ж „одноставно схвалювати“ дії самопризначуваних партійних лідерів. Але право на самостійну оцінку ідей та вчинків й на опозицію — це невідемне природне право людини, затверджене сучасним етапом розвитку людства і закріплене в міжнародних правових актах („Загальна Декларація Прав Людини“, прийнята ООН). Навіть у суспільствах, більш регламентованих, ніж сучасне радянське суспільство, не вдавалося добитися повного нівелювання індивідуальності і стандартизації мислення, не вдавалося на якийсь тривалий час позбавитися опозиції. Є така й в ССРСР.

Одним з показників її існування служать періодичні репресивні акції політичної поліції (КГБ) та наявність у країні політв'язнів.

Громадяни ССРСР знають, що за стриману навіть критику дій керівної верхівки КПСС або єдиної допущеної в державі ідеології на них чекають неминучі переслідування, а, можливо, не обминути й в'язниці. Тому ясно, що за кожним із нас, політв'язнів, репресованих за опозиційні виступи, стоять сотні й тисячі людей, котрі думають так само, як і ми, які не втратили здатності до самостійного мислення, але прилюдно висловити свої погляди не наважуються.

Керівництво КПСС й повністю підлегла йому преса чутиливо реагують на відгуки в ЗСА по питанню міжнародного відпущення — на ті, що їм вигідні і поборюють ті, які є підмінної оцінки.

Думаю, Пане Президенте, Ви теж могли б взяти до уваги думку політичної опозиції в ССРСР, репресованої, передовсім, політв'язнями. беру на себе сміливість твердити, що висловлювані тут думки не є тільки моїми особистими, але віддзеркалюють настанову до цієї проблеми широкого кола радянських політв'язнів різних націй.

Першочергово ми донині чітко не уявляємо, що все-таки мається

на увазі під дуже часто повторюваною фразою „розрядка міжнародної напруженості“. Якщо в розрядці вбачати не короткочасну кон'юнктуру кампанію тактичного або навіть престижного характеру, а розглядати її як перспективну довготривалу акцію, що має принести полегшення всьому людству, то ясно, що розрядку ніяк не можна звести лише до деякого стримування гонки озброєнь або до розширення торгівлі. Очевидно, що існує розрядка міжнародної напруженості й неможливість повернення до політики активної конфронтації може забезпечити не стільки військове роззброєння, скільки демілітаризація психіки. Дійсність, однак, показує, що радянські керівники, особливо Брежнев, розуміють справу інакше.

Чи відомо Вам, Пане Президенте, що проголошення політики розрядки міжнародних відносин керівники КПСС прямо пов'язали з придушенням усілякої критичної думки всередині країни? ЦК КПСС висунув тезу про посилення ідейної боротьби проти ідеологічних диверсій світового імперіалізму в умовах розрядки, дуже схожу на колишню тезу Сталіна про посилення класової боротьби в СРСР в міру наближення до комунізму, що була теоретичною платформою масових репресій 30-40-х років. Нині практика теж не відстає від теорії. Починаючи з 1972 року, в ряді республік СРСР (у Росії, а Україні, в Вірменії, у республіках Прибалтики) прокотилась найбільш потужна за післясталінські часи хвиля політичних ареш-

тів та жорстоких вироків на неконституційних судових процесах (переважно закритих). Ще більшого розмаху набрали позасудові переслідування. Для посилення ролі армії та політичної поліції вперше за останні десятиріччя міністри оборони та КГБ були введені до Політбюро ЦК КПСС, котре де-факто стало вищим органом державної влади в нашій країні.

Ви, Пане Президенте, підписуєте міждержавні угоди не з керівником держави, а з лідером правничої партії.

Особливо масовою й жорстокою була кампанія репресій 1972-73 років на Україні. Кілька десятків осіб було кинено за ґрати або у психіатричні лікарні, зачиненого (в'язничного) типу. Під час цієї кампанії сліди „ідеологічних диверсій“ знаходили у віршах поетів та картинах художників, у літературознавчих та публіцистичних статтях, навіть у інтимному листуванні та робочих заготовках літераторів. Якби щось подібне відбувалось у ЗСА, то задля того, щоб Ваші співвітчизники навчилися „одноставно схвалювати“ дії влади, половину з них довелось б посадити до в'язниць, а іншу половину перетворити на в'язничних наглядачів.

Слідчі КГБ навіть не приховують від нас, арештантів останніх років, що вони поставили перед собою завдання за кілька років повністю викоринити всяку опозицію, яка, мовляв, заважає проведенню політики розрядки, відкрито заявляючи перед усім світом про різні наболілі проблеми СРСР. Особливу ненависть каральних ор-

ганів викликають спроби видвигнути національну проблему. Тому, як це не парадоксально, ми вязні 1972-го та наступних років, вважаємо себе жертвами політики розрядки, і поки що це один з найбільш реально відчутних її наслідків.

Саме тому важливою й своєчасною, ми, політичні в'язні ССРСР, вважаємо поправку Конгресу ЗСА до законопроекту про торгівлю, хоча, кол івирити радянськи пресі. Ви, Пане Президенте, поставилися до цієї поправки негативно. Радянська пропаганда різко критикує поправку Конгресу, яка узабезпечила надання Радянському Союзові Упривільюваного статусу у торгівлі та уділення кредитів від забезпечення свободи виїзду громадян з ССРСР. Радянська преса називає цю умову втручанням у внутрішні справи ССРСР. Ми таке пояснення прийнятого Конгресом закону вважаємо нелогічним.

Поправка не ставить питання про зміну існуючого в ССРСР режиму або обовязкової ідеології. Йдеться тільки про виконання однієї з аксіом демократії, чітко висловленої в п. 13 Загальної Декларації Прав Людини, прийнятої ООН, та в Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права. Якщо, ратифікувавши ці документи з метою пропаганди, керівники ССРСР у той же час не хочуть їх дотримуватись, то чи не буде такою ж й доля голосливих та гучних декларацій, прийнятих у ході кампанії щодо відпруження? Зрозуміло також, що коли у критично мислячій частині радянських громадян забезпечиться альтернатива

до мордовських та периських та борів й „психушок“, а саме — можливість вийхати за межі країни, то це, не міняючи докорінним чином існуючого в ССРСР режиму, все ж може привести до деякої його гуманізації. А це в свою чергу може стати передвісником дійсного, а не паперового послаблення напруження у міжнародних відносинах.

Ми радянські політичні в'язні підтримуємо позицію Конгресу ЗСА як таку, що може корисно вплинути на нашу важку долю потенційно вічних в'язнів цієї системи. Я особисто звернувся 1 березня ц. р. до Президії Верховної Ради ССРСР з заявою про зречення радянського громадянства і з проханням випустити мене поза межі ССРСР. З подібними, досі безуспішними, заявами звертались до радянських установ також інші громадяни, що належать до різних націй ССРСР.

Хочеться вірити, Пане Президенте, що, дійсно турбуючись долею процесу розрядки міжнародної напружености, Ви, під час Вашої зустрічі з Брежневем або іншим шляхом, звернете увагу радянських керівників на питання про вільний виїзд громадян з ССРСР і вкажете, що неможливо тривало і серйозно послабити напруженість в міжнародних відносинах при збереженні прийнятого в ССРСР курсу на придушення всякої критичної думки.

З повагою

Вячеслав Чорновіл,

Український журналіст,
політв'язень

1 вересня 1975 року.